

การประยุกต์ใช้พุทธปฏิภาณในการดำเนินชีวิต

Application of Buddha's Astuteness in Lifestyle

พระโพธิพงษ์ จิตฺโตโสภโณ (โพธิรุกข์)

Phra Potipong Titasopana (Potiruk)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตศรีล้านช้าง

Mahamakut Buddhist University Sri Lanchang Campus

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้พุทธปฏิภาณในการดำเนินชีวิต พบว่าพุทธปฏิภาณ เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตได้อย่างดีเยี่ยม ด้วยเป็นแนวทาง รูปแบบวิธีการ และอุบายกลวิธีสำคัญ ที่ผ่านการพิจารณาด้วยพระปัญญาของพระพุทธองค์มาอย่างดีแล้ว ที่สำคัญยิ่งพุทธปฏิภาณสามารถประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตผ่านกิจกรรมจิตอาสา การสนับสนุนความคิด และการเป็นมิตรกับปัญหา กิจกรรมจิตอาสา เป็นการเสริมสร้างลักษณะนิสัยให้บุคคลมีจิตใจเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ บุคคลในแวดวงจิตอาสาล้วนแต่มีพื้นฐานจิตใจที่ประกอบไปด้วยคุณธรรมแทบทั้งสิ้น การนำตนเองไปสู่สังคมที่แวดล้อมด้วยบัณฑิต เช่นนั้น ย่อมทำให้ได้สัมผัสเอาคุณธรรมต่าง ๆ มาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตได้ การสนับสนุนความคิด คือ การส่งเสริมความคิดทั้งของตนเอง และผู้อื่น ให้มีความเห็นที่ถูกต้อง เข้าใจตามความจริง เห็นได้ว่าพุทธปฏิภาณนั้นช่วยส่งเสริมให้เกิดการคิดที่ถูกต้อง คิดอย่างมีวิธี และมีระเบียบแบบแผน มีการคิดสืบค้นภายใต้หลักการของเหตุและผล การเป็นมิตรกับปัญหา คือ มองเห็นปัญหาเป็นเพื่อนคู่คิด ซึ่งพุทธปฏิภาณเป็นแนวทางที่ส่งเสริมให้เกิดทัศนคติ หรือความคิดใหม่ ๆ เมื่อนำมาพิจารณาโดยแยบคายก็จะเกิดปัญญา หรือไหวพริบปฏิภาณขึ้น สามารถมองเห็นปัญหาและหาทางออกได้อย่างรู้เท่าทันกับสถานการณ์ที่เป็นอยู่ ปฏิภาณเป็นเรื่อง

เฉพาะบุคคล ซึ่งไม่สามารถเกิดขึ้นเองได้หากขาดการฝึกฝน เรียนรู้เพื่อเพิ่มพูนปัญญาอย่างสม่ำเสมอ การประยุกต์ใช้พุทธปฏิภาณในการดำเนินชีวิตนอกเหนือจากการมีคุณภาพชีวิตที่ดีแล้ว ยังเป็นการฝึกฝนสติปัญญาไปด้วยในขณะเดียวกัน

คำสำคัญ: พุทธปฏิภาณ; การดำเนินชีวิต; การประยุกต์

Abstract

This article aims to study the application of Buddha's astuteness (Buddha's Patiphan) in lifestyle. It was found that the Buddha's astuteness (Buddha's Patiphan) is a very good way for lifestyle, because it is the important method, model and tactics in principle which has been considered with the wisdom of the Buddha as well. More importantly, Buddha's astuteness (Buddha's Patiphan) can be applied to volunteer activities, idea support and friendliness with problems. Volunteer activities is to strengthen the character to become a person who has a generous. All of the people in the volunteer spirit circle had a spiritual foundation that consisted of almost all virtues. Leading oneself to a society surrounded by graduates would be able to absorb various virtues and apply them in life. Idea support is the promotion of both one's own and others's ideas to have a correct opinion with truthfully understanding . It can be seen that the Buddha's astuteness (Buddha's Patiphan) helps encourage the right way of thinking and have an orderly plan. It is researched under the principle of cause and effect. Friendly with a problem is seeing the problem as a friend. The Buddha's astuteness (Buddha's Patiphan) is a guideline that encourages attitudes and new ideas. When taken into account in a clever way, your wisdom arises, or you become more witty to see problems and find solutions knowingly and up to date with the current situation. Astuteness is a personal matter which can not occur spontaneously without practice and learning to increase your intelligence regularly. The application of Buddhism in life leads to a good quality of life. It's also an intellectual cultivation practice at the same time.

Keywords: Buddha's Astuteness; Lifestyle; Application.

บทนำ

ความเจริญก้าวหน้าของสังคมไทยในสังคมปัจจุบัน นับว่ามีพัฒนาการที่เป็นไปอย่างรวดเร็วและไร้ ขอบเขต เป็นสังคมที่มีความเจริญก้าวหน้าทางด้านวัตถุ โดยมีการพัฒนาที่เป็นไปอย่างต่อเนื่อง จึงเป็นสังคมที่ทุกคนมีปฏิสัมพันธ์กัน และอยู่ร่วมกันอย่างมีบทบาทหน้าที่ที่ซับซ้อนมากขึ้นยิ่งกว่าเดิม เป็นสังคมที่ถูกเรียกขานกันในปัจจุบันว่าสังคมยุคโลกาภิวัตน์ หรือสังคมของโลกที่ไร้พรมแดน (Globalization) หมายความว่า การดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสังคมปัจจุบันไม่สามารถจะปฏิเสธกิจกรรมที่มนุษย์พึ่งมีหรือกระทำต่อกันได้ การติดต่อสัมพันธ์กันจึงเป็นสิ่งจำเป็น และเป็นไปอย่างไม่มีขอบเขตจำกัด (พระครูปลัดสุวัฒนเมธาคุณ, 2555:2) สมัยปัจจุบันสังคมมนุษย์แม้จะมีความเจริญก้าวหน้ามากมายสักเพียงใด แต่ความเจริญเหล่านั้นโดยส่วนใหญ่เป็นเพียงความเจริญทางด้านวัตถุ ซึ่งเป็นความเจริญที่มาพร้อมกับการก่อปัญหาที่น้อยแตกต่างกันไป เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาสภาพแวดล้อม ปัญหาทางการเมืองการปกครอง เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้ต้องยอมรับว่าส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตและการดำเนินชีวิตของคนในสังคมโดยตรง ด้วยความเจริญทางด้านวัตถุนี้เอง จึงเหมือนสิ่งที่แปรผกผันกับความเจริญทางด้านจิตใจ ผู้คนขาดสติปัญญาในการคิดวิเคราะห์เพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น สถานการณ์ในปัจจุบันที่ปรากฏตามสื่อต่างๆ มีรายงานว่าใช้วิธีการแก้ปัญหาที่อาศัยเอาอารมณ์เป็นที่ตั้งแทบทั้งสิ้น

ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องมีศิลปะการใช้ชีวิต ซึ่งในฐานะที่เราเป็นพุทธศาสนิกชน ก็เห็นควรที่จะยกเอาพระพุทธานุญาตมาเป็นแบบอย่าง หรือแนวทางยึดถือดำเนินตามทางแห่งปัญญานั้น ศิลปะการดำเนินชีวิต การแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตที่พระองค์ทรงใช้ได้แสดงออกมากในรูปแบบที่เรียกว่า “พุทธปฏิภาณ” เป็นหลักพุทธจริยศาสตร์ที่เกี่ยวกับปฏิภาณไหวพริบที่พร้อมสมบูรณ์ด้วยองค์ธรรม ปราศจากอคติใด ๆ ไปใช้ในการดำเนินชีวิตของคนในสังคมปัจจุบัน เพื่อบริหารร่างกาย และจิตใจของตน ให้สามารถดำเนินชีวิตให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อย ดึงมา ลดทอนปัญหาที่จะเกิดขึ้นให้เบาบางลงไป ส่งผลให้สังคมและสภาพแวดล้อมดำเนินไปด้วยความสัมพันธ์อันดีต่อกัน อันจะทำให้คุณธรรมภายในเจริญงอกงาม พุทธปฏิภาณ

เป็นสิ่งที่มีความคิดทางจริยศาสตร์ที่สามารถอธิบายเพื่อช่วยในการแก้ไขปัญหา นำมาประยุกต์หรือบูรณาการ และนำมาประพฤติปฏิบัติให้การดำเนินชีวิต บรรลุวัตถุประสงค์ของแต่ละบุคคลได้

ดังนั้น บทความนี้จึงได้ศึกษาเกี่ยวกับการประยุกต์ใช้พุทธปฏิภาณในการดำเนินชีวิต เพื่อเป็นแนวทาง รูปแบบวิธีการ และอุบายกลวิธีสำคัญ ที่ผ่านการพิจารณาด้วยพระปัญญาของพระพุทธองค์มาอย่างดีแล้ว มาบูรณาการเข้ากับการดำเนินชีวิต ผ่านกิจกรรมที่สร้างสรรค์ อันจะเป็นประโยชน์ต่อการเพิ่มพูนปัญญา ในการบริหารจัดการจิตใจ และเป็นแนวทางการจัดการชีวิตให้เป็นสัมมาทิฐิ ต่อตนเอง ซึ่งเมื่อตนเองเป็นผู้มีความเป็นปกติของกาย และใจแล้ว ย่อมส่งผ่าน ความบริสุทธิ์นั้นไปสู่ผู้อื่นด้วยต่อไป

ความหมายของปฏิภาณและพุทธปฏิภาณ

ปฏิภาณ หมายถึง เชาวน์ไหวในการกล่าวแก้หรือโต้ตอบเป็นต้นได้ฉับพลันทันทีและแยบคาย (ราชบัณฑิตยสถาน 2546:647) เชาวน์ไหว หรือความคิดที่ฉับไว ประกอบด้วยปัญญาต่อการกล่าวแก้และตอบโต้ เมื่อเกิดเหตุการณ์เฉพาะหน้า หรือฉุกเฉิน สามารถกล่าวตอบด้วยเหตุผลที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าได้อย่างไม่ลังเลในทันทีทันใด

พุทธปฏิภาณ คือ ความรู้ ความเฉียบคม ความเข้าพระทัย และเข้าใจอย่างลึกซึ้งในสิ่งนั้น ๆ ในเหตุการณ์นั้น ๆ ของชาวพุทธทั้งหลาย มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นต้น และสามารถแก้ปัญหาได้ฉับพลันทันทีทั่วทั้งที่ทันเหตุการณ์ (วติน อินทสระ, 2561:29) ทุกครั้งที่ผู้มาถามปัญหาธรรมกับพระพุทธเจ้า ปรากฏว่าพระองค์ทรงตอบปัญหานั้น ๆ ได้อย่างแจ่มแจ้งทันที ก็ด้วยทรงเป็นบุคคลที่ทรงไว้ซึ่งปฏิสัมภิทาญาณทั้ง 4 ประการ เมื่อพิจารณาจากความหมายของปฏิภาณแล้ว ปฏิสัมภิทาญาณที่พระพุทธองค์ทรงมีและเด่นชัดที่สุดตามประเด็นที่จะนำเสนอ คือ ปฏิภาณปฏิสัมภิทา สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยูร ธมฺมปญฺโญ) ได้ให้ความหมายว่า ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ ปรีชาแจ้งในความคิดทันการณ มีไหวพริบ ชี้มซาบ

ในความรู้ที่มีอยู่ เอามาเชื่อมโยงเข้าสู่ ความคิดและเหตุผลชิ้นใหม่ ใช้ประโยชน์ ได้เหมาะสมเข้ากับกรณี เข้ากับเหตุการณ์ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต) 2559:218)

ดังนั้น พุทธปฏิภาณ ในที่นี้ จึงหมายถึงปัญญาที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา และ เรียนรู้ นำมาซึ่งความเข้าใจอย่างท่องแท้ถึงความเป็นจริงในสรรพสิ่งทั้งปวง เป็นปัจจัย ที่ช่วยสนับสนุนในการแก้ไข และจัดการปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งต่อตนเอง และผู้อื่น ได้อย่างทันต่อเหตุการณ์นั้น ๆ

หลักการดำเนินชีวิต

เมื่อมนุษย์เกิดมาแล้วก็ต้องดำรงชีวิตอยู่ในสังคมเป็นส่วนใหญ่ มีน้อยมาก ที่มนุษย์จะปลีกตัวออกจากสังคมไปใช้ชีวิตเพียงลำพังตามธรรมชาติ ส่วนหนึ่งมาจากมนุษย์มีช่วงเวลาวัยเยาว์ที่จะต้องได้รับการเลี้ยงดูจากบิดามารดา เป็นเวลานาน ไม่สามารถทำให้ใช้ชีวิตตามธรรมชาติได้รวดเร็วเหมือนสัตว์ชนิดอื่น ๆ มนุษย์ จึงจำเป็นที่จะต้องอยู่รวมกันเป็นสังคม หลักการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้นส่วนมาก ก็มักจะมีแบบแผนมาจากสังคมที่ตนเองดำรงอยู่ ซึ่งแต่ละสังคมก็มีหลักการดำเนิน ชีวิตที่แตกต่างกันออกไปตามสภาพแวดล้อมและโลกทัศน์ (พระครูปลัดสุวัฒนเมธาคุณ, 2555:25) ด้วยการที่มนุษย์เป็นสัตว์สังคมนี้เอง จึงหลีกเลี่ยงจากการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นได้ยาก การปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นก็ย่อมเป็นไปในหลายทิศทาง มีความเห็นทั้งขัดแย้งและคล้ายตามกัน บ้างตั้งอยู่บนหลักเหตุ และผล บ้างตั้งอยู่บนอารมณ์ของทั้งสองฝ่าย บ้างมีความเห็นที่คล้ายคลึงออกไปจากความจริง การดำเนินชีวิตจึงต้องอาศัยสติปัญญาเป็นหลักการสำคัญเพื่อยึดเป็นแนวทาง สอดคล้องกับประทีป พีชทองกลาง และคณะ ที่เสนอไว้ว่า คนที่เข้าใจชีวิต จะมีสติปัญญา มีความรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท คือ ฟังเป็น ดูเป็น อยู่เป็น และกินเป็น อันจะเป็นปัจจัยนำมาสู่การพัฒนาความสามารถ ที่จะเผชิญสถานการณ์ ที่เป็นความทุกข์หรืออุปสรรคต่างๆ ได้อย่างเหมาะสมในสังคม ดิจิทัลปัจจุบันได้ (ประทีป พีชทองกลาง และคณะ, 2560:17)

เมื่อเป็นเช่นนี้ หากมนุษย์ต้องการมีชีวิตอยู่อย่างดีที่สุด จะต้องเข้าใจชีวิตและความทุกข์อย่างถูกต้อง และตามความเป็นจริง ซึ่งการเข้าใจชีวิต เข้าใจความทุกข์อย่างถูกต้องและตามความเป็นจริงนั้น ต้องอาศัยปัญญาของตนพิจารณาอย่างแยกคางฝ่าผ่านกระบวนการโยนิโสมนสิการ โดยมีกัลยาณมิตรผู้เป็นปรโตโฆสะคอยให้คำแนะนำ สั่งสอน อบรม ให้สามารถเกิดปัญญาและดับทุกข์นั้นด้วยตนเองได้อย่างสิ้นเชิง และด้วยการเข้าใจชีวิตที่ถูกต้องนี้เองย่อมทำให้สามารถเข้าใจผู้อื่นไปในขณะเดียวกันด้วย ยังผลสัมฤทธิ์ในการปฏิสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น ๆ ให้เกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล ในการดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี

หลักการปฏิสัมพันธ์ตามพุทธปฏิภาณ

ในพื้นที่สาธารณะเรามักจะต้องมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นรอบตัว เป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งที่ต้องพบเจอในการดำเนินชีวิตประจำวันอยู่เสมอ อาจเจอในรูปแบบของการสนทนาพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การให้คำปรึกษาในเรื่องต่าง ๆ กับบุคคลอื่น เป็นต้น ซึ่งต้องอาศัยทั้งวิธีการและจิตวิทยาเข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ที่น่าพอใจของการมีปฏิสัมพันธ์นั้น ๆ ประทีป พืชมงคล และคณะ (26561:22) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า ทักษะการปรึกษาถือเป็นเครื่องมือสำคัญของผู้ให้การปรึกษาที่ต้องพัฒนา และฝึกฝนเพื่อให้เกิดความชำนาญ สามารถนำมาใช้เพื่อค้นหาต้นตอของปัญหา ความทุกข์ และไขรหัสในสิ่งที่ผู้มาขอรับการปรึกษาต้องการสื่อเพื่อช่วยให้เขา สามารถค้นพบสาเหตุที่แท้จริงของปัญหานั้นได้

โดยพระพุทธองค์ทรงเป็นผู้ที่มีหลักการในการอธิบายเพื่อส่งสารให้เกิดความเข้าใจแก่บุคคลได้เป็นอย่างดีในทุกระดับ โดยอาศัยหลักการดังนี้

เกี่ยวกับเนื้อหาหรือเรื่องที่ทรงแสดง

1. สอนจากสิ่งที่รู้เห็นเข้าใจง่ายหรือรู้เห็นเข้าใจอยู่แล้ว ไปหาสิ่งที่เห็นเข้าใจได้ยาก หรือยังไม่รู้ไม่เห็นไม่เข้าใจ ตัวอย่างที่เห็น ชัด คือ อริยสัจจ์ ซึ่งทรงเริ่มสอนจากความทุกข์ ความเดือดร้อน ปัญหาชีวิตที่คนมองเห็นและประสบอยู่ โดยธรรมชาติรู้เห็นประจักษ์กันอยู่ทุกคนแล้ว ต่อจากนั้นจึงสาวหาเหตุที่ยากลึกซึ้ง และทางแก้ไขต่อไป

2. สอนเนื้อเรื่องทีละย่อ ล้อมลึกยากลงไปตามลำดับขั้น และต่อเนื่องกันเป็นสายลงไป อย่างที่เรียกว่า สอนเป็นอนุพุทธานุภาพ

3. ถ้าสิ่งที่สอนเป็นสิ่งที่แสดงได้ ก็สอนด้วยของจริง ให้ผู้เรียนได้ดู ได้เห็น ได้ฟังเอง อย่างที่เรียกว่าประสบการณ์ตรง เช่น ทรงสอนพระนันทะที่คิดถึงคู่รักคนงาม ด้วยการทรงพาไปชมนางฟ้า นางอัปสร เทพธิดา ให้เห็นกับตา

4. สอนตรงเนื้อหาตรงเรื่อง คมอยู่ในเรื่อง มีจุด ไม่วกวนไม่ไขว้เขว ไม่ออกนอกเรื่อง

5. สอนมีเหตุผล ตรงตามเห็นจริงได้อย่างที่เรียกว่า สนิทาน

6. สอนเท่าที่จำเป็นพอดีสำหรับให้เกิดความเข้าใจ ให้การเรียนรู้ได้ผล ไม่ใช่สอนเท่าที่ตนรู้ หรือสอนแสดงภูมิว่าผู้สอนมีความรู้มาก

7. สอนสิ่งที่มีความหมาย ควรที่เขาจะเรียนรู้และเข้าใจ เป็นประโยชน์แก่ตัวเขาเอง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2556:33-34)

เกี่ยวกับตัวผู้เรียน

1. รูปร่างถึง และสอนให้เหมาะตามความแตกต่างระหว่างบุคคล (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2556:35) ดังที่พระพุทธองค์ได้ทรงพิจารณาครั้งก่อนที่จะเสด็จประกาศพระศาสนาว่า “เหล่าสัตว์ ที่มีรูปในดวงตาน้อยก็มี ที่มีกิเลสในดวงตาก็มี ที่มีอินทรีย์แก่กล้าก็มี ที่มีอินทรีย์อ่อน ก็มี ที่มีอาการดีก็มี มีอาการทรามก็มี ที่จะสอนให้รู้ได้ง่ายก็มี ที่จะสอนให้รู้ได้ยากก็มี บางพวกที่ตระหนกถึง โทษภัยในโลกอยู่ก็มี ทั้งนี้อุปมาเหมือนดังในกอบุชด กอประทุม หรือกอบุณทริก” (วิ.ม. 4/9/14)

2. ปรับวิธีสอนผ่อนให้เหมาะกับบุคคล แม้สอนเรื่องเดียวกันแต่ต่างบุคคล อาจใช้ต่างวิธีกัน

3. นอกจากคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลแล้ว ผู้สอนยังจะต้องคำนึงถึงความพร้อม ความสูงงอม ความแก้รอบแห่งอินทรีย์หรือญาณ ที่บาลีเรียกว่า ปริพาเก ของผู้เรียนแต่ละบุคคลเป็นราย ๆ ไปด้วยว่าในแต่ละคราว หรือเมื่อถึงเวลานั้น ๆ เขาควรจะได้เรียนอะไร และเรียนได้แค่ไหนเพียงไร หรือว่าสิ่งที่ต้องการให้เขารู้นั้น ควรให้เขาเรียนได้หรือยัง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2556:37)

4. สอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจชัดเจน แม่นยำและได้ผลจริง เช่น ทรงสอนพระจุฬินภิกขุผู้เฒ่าด้วยการให้นำผ้าขาวไปลูบคลำเป็นต้น

5. การสอนดำเนินไปในรูปที่ให้ผู้รู้สึกว่าผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกัน ในการแสวงหาความจริงให้มีการแสดงความคิดเห็นได้ตอบเสรี (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2556:39-40)

ข้อนี้พระองค์มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของอีกฝ่าย ในลักษณะการสนทนาถามตอบ ให้อีกฝ่ายได้แสดงทัศนะหรือความเห็นของตนออกมา แล้วพระองค์จะเป็นฝ่ายที่ชี้ข้อคิด ส่งเสริมให้เกิดการคิด เพื่อให้อีกฝ่ายได้พิจารณาตาม พระองค์ทำหน้าที่เปรียบเสมือนผู้ชี้ทางไปสู่ความรู้ การสอนหรือการมีปฏิสัมพันธ์ของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้งเมื่อมีบุคคลมาปรึกษา ไตร่ถามปัญหาจะเริ่มต้นไปจนถึงผลสำเร็จ โดยมีคุณลักษณะซึ่งเรียกได้ว่าเป็นลีลาหรือศิลปะในการสอน ดังที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต) ได้เสนอไว้ประกอบด้วย ดังนี้

1. สันทัดสนา อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้งเหมือนจูงมือไปดูให้เห็นกับตา
2. สมาทปนา จูงใจให้เห็นจริงด้วย ชวนให้คล้อยตามจนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ
3. สมุตเตสนา รั้าใจให้แกลั้วกล้า บังเกิดกำลังใจปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ไม่วันระยต่อความเหนื่อยยาก

4. สัมปหังสนา ซิลมใจให้เข้มขึ้น รั้าเริง เบิกบาน พังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่จะได้รับจากการปฏิบัติ

อาจผูกเป็นคำสั้นๆ ว่าแจ่มแจ้ง จูงใจ หาญกล้า รั้าเริง หรือชี้ชัด เจริญชวน คึกคัก เบิกบาน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2556:46)

จากข้อความดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่าหลักการที่พระองค์ทรงใช้ตามพุทธปฏิภาณนั้น เป็นหลักการที่ครอบคลุมในทุกมิติ ทั้งมิติของผู้สอน มิติของผู้เรียน และมิติของเนื้อเรื่องที่ทรงแสดง พุทธปฏิภาณที่แสดงออกมาเป็นไปอย่างรอบคอบ ชัดเจน เกิดประโยชน์กับทั้งสองฝ่าย อาจกล่าวได้อีกนัยหนึ่ง คือ ทรงพิจารณาถึงใจเขาใจเราตลอด จนอุปนิสัยของบุคคลนั้น ๆ ด้วยการคำนึงถึง

ประโยชน์เป็นที่ตั้งนี้เอง ก่อให้เกิดการนำไปสู่ปัญญาที่ทองแท้ สร้างความเข้าใจ ให้เกิดขึ้นแก่บุคคลต่าง ๆ อย่างดียิ่ง ปราศจากข้อโต้แย้งในทุกประเด็นสงสัย

รูปแบบการมีปฏิสัมพันธ์ตามพุทธปฏิภาณ

รูปแบบการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ในที่นี้จะนำเสนอปฏิสัมพันธ์ใน ลักษณะของการสนทนา พุดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น หรือการให้คำปรึกษา การ มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต้องอาศัยทักษะเป็นเครื่องมือสำคัญโดยที่ผู้ให้การปรึกษาที่ต้อง พัฒนา และฝึกฝนเพื่อให้เกิดความชำนาญ สามารถนำมาใช้เพื่อค้นหาต้นตอของ ปัญหา ความทุกข์ และไขข้อข้องใจในสิ่งที่ผู้มาขอรับการปรึกษา หรือ ไตร่ถามปัญหา ต้องการสื่อ เพื่อช่วยให้เขาสามารถค้นพบสาเหตุที่แท้จริงของปัญหานั้นได้ พุทธวิธี การสอนเป็นแนวทางและทักษะในการปฏิบัติเพื่อค้นหาวิธีแก้ปัญญาย่อย ความ ทุกข์ และเพิ่มสุขยั่งยืนให้ผู้มาขอรับการปรึกษา ตลอดทั้งตัวเราเองด้วย โดยสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต) ได้แสดงรูปแบบการมีปฏิสัมพันธ์ตามพุทธวิธี ดังนี้

1. **แบบสักัจฉา หรือสนทนา** วิธีนี้น่าจะเป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยไม่น้อยกว่า วิธีใดๆ โดยเฉพาะในเมื่อผู้มาเฝ้าหรือทรงพบนั้น ยังไม่ได้เลื่อมใสศรัทธาใน พระศาสนายังไม่รู้ไม่เข้าใจหลักธรรม ในการสนทนาพระพุทธเจ้ามักจะทรงเป็น ฝ่ายถามนำเข้าสู่ความรู้ความเข้าใจธรรม และความเลื่อมใสศรัทธาในที่สุด

2. **แบบบรรยาย** วิธีสอนแบบนี้จะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ในการแสดง ธรรมประจำวัน ซึ่งมีประชาชน หรือพระสงฆ์จำนวนมาก และส่วนมากเป็นผู้มี พื้นความรู้ความเข้าใจกับมีความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้วมาฟังเพื่อหาความรู้ ความเข้าใจเพิ่มเติมและหาความสงบสุขทางจิตใจ นับได้ว่าเป็นคนประเภทและ ระดับ ใกล้เคียงกัน พอจะใช้วิธีบรรยายอันเป็นแบบกว้าง ๆ ได้

3. **แบบตอบปัญหา** ผู้ที่มาถามปัญหานั้น นอกจากผู้ที่มีความสงสัยข้องใจ ในข้อธรรมต่าง ๆ แล้ว โดยมากเป็นผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่นบ้าง ก็มาถามเพื่อต้องการ รู้คำตอบทางฝ่ายพระพุทธศาสนาหรือเทียบเคียงกับคำสอนในลัทธิของตน บ้างก็มา

ถามเพื่อลองภูมิบ้างก็เตรียมมาถามเพื่อชมปราบให้จนหรือให้ได้รับความอับอาย ในการตอบพระพุทธรองค์ทรงสอนให้พิจารณาดูลักษณะของปัญหาและใช้วิธีตอบให้เหมาะสม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2556:47-48)

4. แบบวางกฎข้อบังคับ เมื่อเกิดเรื่องมีภิกษุกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นเป็นครั้งแรก พระสงฆ์หรือประชาชนเล่าลือโพนทนาติเตียนกันอยู่ มีผู้นำความมากราบทูลพระพุทธรเจ้า พระองค์ก็จะทรงเรียกประชุมสงฆ์สอบถามพระภิกษุผู้กระทำความผิด เมื่อเจ้าตัวรับได้ความเป็นสัตย์จริงแล้ว ก็ทรงดำหนิชี้แจงผลเสียหายที่เกิดแก่ส่วนรวม พรรณนาผลร้ายของความประพฤติไม่ดี และคุณประโยชน์ของความประพฤติที่ดีงาม แล้วทรงแสดงธรรมกถาที่สมควรเหมาะสมกับเรื่องนั้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2556:51)

รูปแบบการตอบโต้ระหว่างพระพุทธรเจ้ากับคู่สนทนานั้น ด้วยการที่พระองค์ทรงมีการประเมินทั้งตัวพระองค์เอง และคู่สนทนาในแต่ละครั้งที่มีการถกกันในประเด็นต่าง ๆ รูปแบบการปฏิสัมพันธ์ที่พระองค์ทรงใช้กับคู่สนทนาแสดงออกมาในหลายรูปแบบด้วยกัน ไม่มีการกำหนดตายตัวในวิธีหนึ่งวิธีใด เนื่องด้วยความรู้ความสามารถในการเข้าถึงประเด็น หรือความเข้าใจในเรื่องนั้น ๆ ของแต่ละบุคคลมีความแตกต่างกันออกไป การโต้ตอบกับคู่สนทนาจึงจำเป็นอย่างไรก็ต้องมีการเลือกเฟ้นเอาวิธีการ หรือรูปแบบที่เหมาะสมกับคนคนนั้น หรือสถานการณ์นั้น ๆ ไป รูปแบบวิธีการที่หลากหลายนี้เอง ทำให้บุคคลที่ได้มีโอกาสสนทนากับพระองค์จึงเข้าใจเรื่องที่พระองค์ทรงตรัสได้อย่างทอ้งแท้ และรวดเร็ว เป็นการเข้าใจที่แจ่มแจ้งชัดเจน หมดข้อสงสัย อีกทั้งยังสามารถปรับเปลี่ยนความเห็นให้ไปสู่ความเห็นชอบที่เรียกว่าสัมมาทิฐิได้อย่างสมบูรณ์แบบอีกด้วย

อุบายและกลวิธีตามพุทธปฏิภาณ

1. การยกอุทาหรณ์ และการเล่านิทานประกอบ การยกตัวอย่างประกอบ คำอธิบาย และการเล่านิทานประกอบการสอน ช่วยให้เข้าใจความได้ง่ายและชัดเจน ช่วยให้อำม่่น เห็นจริง และเกิดความเพลิดเพลิน ทำให้การเรียนการสอนมีรสยิ่งขึ้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2556:52)

นิทานประกอบการบรรยาย หลักธรรม คืออุปมาอุปไมยขนาดยาว มีเหตุการณ์ที่ละเอียดมีที่มาที่ไป พระพุทธเจ้า ทรงเป็นนักเล่านิทานที่ยอดเยี่ยมพระองค์หนึ่ง ที่สามารถใช้การเล่านิทานมาจูงใจ ให้ผู้มาขอรับการปรึกษามีความสนใจแล้วสอดแทรกเนื้อหาที่เป็นหลักธรรมเข้าไป ซึ่งวิธีนี้ทำให้ผู้มาขอรับการปรึกษามีความสุขกับการเรียนไปด้วย (ประทีป พีชทองกลาง และคณะ, 26561:26)

2. การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา คำอุปมาช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้ง เข้าใจยาก ปรากฏความหมายเด่นชัดออกมาและเข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นนามธรรมเปรียบให้เห็นชัดด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรม หรือแม้เปรียบเรื่องที่เป็นรูปธรรมด้วยข้ออุปมาแบบรูปธรรม ก็ช่วยให้เนื้อความหนักแน่นเข้า (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2556:52)

พระพุทธเจ้าทรงใช้อุปมาอุปไมยเป็นวิธีจูงใจ ในการสอนเพื่อบรรยายเปรียบเทียบกับคนสัตว์ หรือสิ่งของให้ผู้เรียนเข้าใจและมองเห็นภาพเกิดมโนทัศน์ชัดเจนง่ายและสมจริงด้วยการบรรยาย อธิบายเนื้อหาที่เป็น นามธรรมหรือเรื่องที่เข้าใจได้ยากเปรียบเทียบกับสิ่งที่ผู้เรียนสามารถเข้าใจและมองเห็นเป็นรูปธรรมได้โดยยกอุปมาที่มีตัวอย่างของจริงหรือปรากฏการณ์จริง ทำให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจได้ทันที ในการเปรียบเทียบอุปมาอุปไมยจะต้องเลือกตัวอย่าง เหตุการณ์ และสิ่งของที่สามารถอุปมาอุปไมยได้ชัดเจน ตรงตามเนื้อหา ตรงตามจุด มุ่งหมายของการสอนเรื่องนั้นๆ

3. การใช้สื่อ การสอนที่ใช้อุปกรณ์ประกอบเป็นวิธีจูงใจเพื่อให้ผู้เรียน เข้าใจเนื้อหาอย่างชัดเจน แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น มีความหมายต่อผู้เรียน เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ ในการอธิบายหลักธรรมแต่อุปกรณ์การสอนของพระองค์ไม่ใช่ ที่สร้างขึ้นมาเพื่อการสอนโดยเฉพาะ แต่อุปกรณ์การสอนจะเป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วตาม ธรรมชาติ เช่น ใบไม้ ขอนไม้ ต้นไม้ ฝูงโค สุนัข ม้า ดอกไม้ ชาวนา คน ชากศพ เป็นต้น ที่สามารถนำมาใช้ประกอบการสอนธรรมได้ในทันที (ประทีป พีชทองกลาง และคณะ, 26561:28) ในสมัยพุทธกาลย่อมไม่มีอุปกรณ์การสอนชนิดต่าง ๆ ที่จัดทำขึ้นไว้เพื่อการสอนโดยเฉพาะเหมือนสมัยปัจจุบัน เพราะยังไม่มีการจัดการศึกษาเป็นระบบขึ้นมาอย่างแพร่หลายกว้างขวาง

4. **การทำเป็นตัวอย่าง** วิธีสอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะในทางจริยธรรม คือการทำเป็นตัวอย่าง ซึ่งเป็นการสอนแบบไม่ต้องกล่าวสอนเป็นทำนอง การสาธิตให้ดู แต่ที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำนั้นเป็นไปในลักษณะที่ทรงเป็นผู้นำที่ดี การสอนโดยทำเป็นตัวอย่างก็คือพระจริยาวัตรอันดีงามที่เป็นอยู่ตามปกตินั่นเอง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2556:56)

5. **การใช้คำในความหมายใหม่** พระพุทธเจ้าจะสอนคนประเภทใด วรรณะ ไหน พระองค์จะเริ่มต้นจากภูมิหลังของเขา ทรงใช้ภาษาและศัพท์ของพวกเขา แล้วค่อยๆ อธิบายหรือดึงเข้าสู่ธรรมของพระองค์โดยมิได้ปฏิเสธหรือโจมตีความคิด ความเชื่อ หรือแม้กระทั่งภาษาที่เขาใช้ แล้วนำเขาไปสู่วาทะของพระองค์เอง ทีละน้อย ด้วยการสนใจโดยอาศัยแนวคิดทางจริยธรรมที่ตรงกันทั้งสองฝ่าย หรือ ใช้ภาษาในความหมายใหม่อธิบายหลักธรรมให้เขาเข้าใจและยอมรับหลักการ ของ พระพุทธศาสนา (ประทีป พีชทองกลาง และคณะ, 26561:27)

6. **การรู้จักจังหวะและโอกาส** ผู้สอนต้องรู้จักใช้จังหวะและ โอกาสให้เป็น ประโยชน์เมื่อยังไม่ถึงจังหวะ ไม่เป็นโอกาส เช่น ผู้เรียนยังไม่พร้อม ยังไม่เกิด ปริภาคะแห่งญาณหรืออินทรีย์ก็ต้องมีความอดทน ไม่ชิงหักหาญหรือดึงดันทำแต่ ก็ต้องตื่นตัวอยู่เสมอ เมื่อถึงจังหวะหรือเป็นโอกาสก็ต้องมีความจับใจที่จะจับ มาใช้ให้เป็นประโยชน์ไม่ปล่อยให้เลยไปเสียเปล่า (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2556:59)

7. **ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ** ถ้าผู้สอนสอนอย่างไม่มีอึดตาย ตัดค้นหา มานะทิฏฐิเสียได้ก็จะมุ่งไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญ สุดแต่จะใช้กลวิธี ไตให้การสอนได้ผลดีที่สุดก็จะทำในทางนั้นไม่กลัวว่าจะเสียเกียรติไม่กลัวจะถูกผู้ สึก ว่าแพ้ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), 2556:60)

8. **การชมเชยและการติ** การชมเชยและตำหนิปรากฏอยู่ในการสอนของ พระพุทธเจ้าเสมอ พระองค์จะเปิดโอกาสให้ภิกษุทั้งหลายมีส่วนร่วมในการเรียน การสอนได้ถามตอบแสดงความคิดเห็น บางครั้งพระพุทธเจ้าจะให้ภิกษุที่ชำนาญ ในเรื่องนั้นๆ มาแสดงธรรมแทนพระองค์ แล้วพระองค์จะชมเชยท่านเหล่านั้น

ว่าถ้าพระองค์แสดงก็จะแสดงแบบนี้เหมือนกัน หรือสมมุติว่าคำที่ท่านเหล่านั้นกล่าวเป็นคำที่ถูกต้อง ซึ่งวิธีนี้จะทำให้ผู้เรียนเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง ได้แสดงความสามารถเป็นที่ยอมรับของคนอื่น ความภาคภูมิใจในตนเองนี้ถือว่าเป็นแรงจูงใจภายในที่จะมีส่วนให้เกิดการเรียนประสบผลสำเร็จ ส่วนการตำหนินั้นพระองค์จะหลีกเลี่ยงการตำหนิที่จะจบบุคคลใดบุคคลหนึ่งจะกล่าวตำหนิโดยรวมมากกว่า ซึ่งการตำหนินั้นจะเป็นไปเพื่อให้สำนึกตัว รือมุ่งมั่น และมีกำลังใจที่จะปฏิบัติธรรมต่อไป ไม่ตำหนิเพื่อก่อให้เกิดความอับอาย เสียหน้า ซึ่งจะเป็นสาเหตุให้ผู้เรียนไม่มีกำลังใจ ท้อถอย ไม่อยากมาขอรับการปรึกษาอีก (ประทีป พีชทองกลาง และคณะ, 2561:28)

อุบายหรือกลวิธีที่ปรากฏในพุทธปฏิภาณ หรืออาจจะเรียกว่าสื่อประกอบการเรียนการสอนที่พระองค์ทรงใช้ เป็นสิ่งที่ปรากฏโดยทั่วไปในสภาพสังคมในสมัยนั้น ๆ จะหาสื่อทาง*อิตถีทวารณิกส*เหมือนอย่างในสมัยนี้ก็คงไม่ใช่ แต่สิ่งที่พระองค์ทรงใช้เป็นสิ่งที่คนในสังคมสมัยนั้นคุ้นเคยกันเป็นอย่างดี เช่น การใช้อุทาหรณ์ การยกอุปมาอุปไมย และวัสดุสิ่งของที่หาได้ในขณะนั้น ข้อสังเกตอย่างหนึ่งที่ได้จากการศึกษาในส่วนนี้ โดยส่วนใหญ่สื่อที่ทรงใช้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ และการสังสมปัญญาความรู้ของพระองค์ ที่ทรงเข้าใจสภาพสังคม และสิ่งแวดล้อมในสมัยนั้นเป็นอย่างดี จึงสามารถที่จะทรงหยิบยกสิ่งต่าง ๆ มาประกอบเหตุผล หรือเพื่อชักจูงให้บุคคลเข้าถึงความจริงได้อย่างตรงประเด็น ไม่อ้อมค้อม ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องนั้น ๆ ในเชิงประจักษ์ได้อย่างทอ่งแท้ และยังคงทรงเป็นผู้ที่รู้จักการยืดหยุ่น หรือภาษาในสมัยนี้น่าจะตรงกับคำว่า “บูรณาการ” อีกทั้งยังเป็นผู้ที่ทรงให้ความสำคัญกับเวลา และสถานที่อย่างมากอีกด้วย ซึ่งถือว่าเป็นการให้เกียรติคู่สนทนา ไม่มุ่งหมายในการเอาชนะคะคาน แต่เป็นไปเพื่อความเข้าใจที่สอดคล้องกัน และถูกต้องตามที่ควรจะเป็น

การประยุกต์ใช้พุทธปฏิภาณในการดำเนินชีวิต

ปฏิภาณไหวพริบ หรือไหวพริบปฏิภาณ จะเกิดขึ้นได้กับบุคคลแต่ละคน ก็ด้วยการสังเกตและเรียนรู้เป็นส่วนเฉพาะของแต่ละบุคคล ซึ่งเป็นการฝึกฝนตนเองโดยกระบวนการคิด พิจารณา และเสริมทักษะวิถีคิด โดยยึดเอาแนวทางของพระพุทธองค์ คือ พุทธปฏิภาณ มาเป็นเครื่องมือ หรืออุปกรณ์ ในการฝึกฝนทักษะในด้านต่าง ๆ ให้เกิดความสัมพันธ์ เป็นความรอบรู้มี ความเข้าใจ ติดตามแล้วมองถึงเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นเมื่อประสบเหตุการณ์ หรือเกิดภาวะเหตุการณ์ต่าง ๆ อีกทั้งยังเป็นผู้ให้คำปรึกษาที่ดี ช่วยแก้ไขความเห็นผิด ความทุกข์ใจ หรือแม้แต่ข้อข้องใจกับผู้อื่นได้ด้วย

สรรเสริญ อินทร์ตน (2561:57) กล่าวว่า การประยุกต์เอาหลักการทางพุทธปฏิภาณมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตของบุคคลนั้น เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ ที่ถูกต้อง เราควรนำเอาพุทธปฏิภาณที่ได้นำเสนอไปแล้วนั้น มาเป็นแนวทางฝึกฝนเสริมสร้างทักษะของตนให้พอกพูนยิ่งขึ้น โดยจะสังเกตได้จากหลักการของพุทธปฏิภาณนั้น เชาวน์ไหวในการกล่าวแก้หรือ ปฏิภาณไหวพริบจะเกิดขึ้นได้กับผู้ใด ผู้หนึ่งต้องมี 6 ต้อง คือ

1. ต้องสงสย
2. ต้องสังเกต
3. ต้องคิดอย่างดูलयพินิจ
4. ต้องคิดให้ลึก
5. ต้องคิดค้นหาหลัก
6. ต้องฝึกจำคำคม

ในการดำเนินชีวิตประจำวันเราอาจเจอกับการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมหรือผู้อื่น ในรูปแบบของการสนทนาพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิด การให้คำปรึกษาในเรื่องต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งการประยุกต์เอาหลักการทางพุทธปฏิภาณมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิต จะเป็นเครื่องมือที่ช่วยตัวเองให้ใช้ชีวิตได้อย่างดี เป็นชีวิตที่ประกอบไปด้วยปัญญา โดยสามารถนำพุทธปฏิภาณมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้ในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

1. **กิจกรรมจิตอาสา** ในการดำเนินชีวิตต้องมีธรรมอันดีงามเป็นองค์ประกอบ คบหามิตรหรือบุคคลที่มีคุณสมบัติความเป็นปราชญ์ ซึ่งหมายถึงผู้ที่เข้าไปคบ หรือเข้าไปหาแล้วจะเป็นเหตุให้เกิดความดีงาม และความเจริญเพื่อเก็บเกี่ยว ซึมซับเอาคุณธรรม และศึกษาเพื่อเป็นแบบอย่างมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตของตนเอง ในขณะที่เดียวกันเราก็ต้องเรียนรู้ ผูกพันให้ตนกลายเป็นบุคคลที่จะทำให้ผู้อื่นเห็นแล้วน่าคบหาสมาคมเป็นมิตร โดยมีหลักการ หรือข้อปฏิบัติในการสร้างตนเองให้เป็นบุคคลที่น่าคบหา เป็นมิตรต่อผู้อื่น ตามที่ประทีป พีชทองกลาง และคณะ (2561:10) ได้เสนอไว้ คือ บุคคลที่ผู้อื่นเห็นแล้วน่าคบหาสมาคมเป็นมิตร จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีหลักอันเป็นคุณสมบัติของกัลยาณมิตร ซึ่งมีหลักธรรมอยู่ 7 ประการ คือ

1.1 นำรัก สร้างความรู้สึกลึกสนิทสนมเป็นกันเอง สนใจผู้ที่เข้ามาหา หรือผู้ที่เราคบอยากให้เราคบเราอีกต่อไปจะทำอะไรไม่ว่ากิจกรรมารยาท การแต่งกาย การพูดจา ก็ดูเรียบร้อยดี งามทุกอย่าง ใครเห็นก็อยากที่จะคบค้าสมาคมด้วย เพราะเป็นที่ตั้งแห่งความชื่นมื่น ชื่นใจ

1.2 นำเคารพ มีความประพฤติสมควรแก่ฐานะ ทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งของมิตรได้และมีความปลอดภัย การทำตัวนำเคารพนี้เมื่อมิตรมองดูแล้ว จะรู้สึกที่สามารถพึ่งพาอาศัยได้ มีความเป็นผู้ใหญ่พอที่จะพึ่งพิงได้ รู้สึกอุ่นใจ และ ปลอดภัยเมื่อเข้าหา

1.3 นำเจริญใจ คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริง และเป็น ผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนเองอยู่เสมอ เป็นที่น่ายกย่องควรเอาอย่าง

1.4 รู้จักพูดให้ได้ผล คือ รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไร อย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือนมิตร เป็นที่ปรึกษาที่ดีในเมื่อมิตรทำไม่ถูก หรือรู้ไม่จริง

1.5 อดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมทั้งจะรับฟังคำปรึกษาจากมิตร มิตรมีความทุกข์อะไรก็พร้อมที่จะรับฟังและ ให้การช่วยเหลือตามความสามารถแม้จะจุกจิก ตลอดจนจะกล่าวคำล่วงเกิน หรือ วิพากษ์วิจารณ์อะไรต่างๆ ก็สามารถอดทน

ฟังได้ไม่เบื่อหน่าย ไม่เสียอารมณ์พร้อม ที่จะให้คำปรึกษาและช่วยเหลือซึ่งกัน และกันด้วยจิตอนุเคราะห์

1.6 กล่าวชี้แจงเรื่องต่างๆ ที่เรารู้แต่มีตรไม่รู้ พร้อมจะแลกเปลี่ยน ประสบการณ์แนวคิดที่เป็นประโยชน์ ต่อกัน พร้อมทั้งให้การช่วยเหลือมิตรที่ประพฤติ ปฏิบัติไม่ถูกต้องให้ดำเนินไปในทาง ที่ถูกต้องเหมาะสม มีทิววิถีที่งดงาม มีปัญญา เพิ่มขึ้น

1.7 ไม่ชักชวนเพื่อนไปทางที่เสื่อมเสีย หรือเรื่องที่ขัดต่อกฎระเบียบ ของบ้านเมือง สิ่งใดที่สังคมรังเกียจแต่ตนก็ไม่ควรทำ เพราะจะนำมาซึ่งความเดือด ร้อนแก่ตนเองและส่วนรวมได้

2. การสนับสนุนความคิด การดำเนินชีวิตตามพุทธปฏิภาณต้องมีหลักคิด หรือมีทักษะในการ พิจารณาโดยแยกกาย รอบด้าน ไม่ด่วนสรุป กล่าวคือ คิดถูกวิธี หรือคิดอย่างมีวิธี และมีระเบียบแบบแผน การคิดถูกวิธี และมีระเบียบแบบแผน ที่จะทำให้เข้าใจถึงความจริงของปัญหาชีวิตได้ตรงประเด็นสอดคล้องเข้ากับสัจธรรม ความจริงที่เป็นอยู่ ต้องมีการคิดอย่างมีเหตุมีผล มีการคิดสืบค้นภายใต้หลักการ ของเหตุและผล ตามแนวความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย พิจารณาทบทวนเพื่อสืบสาว หาสาเหตุให้เข้าใจถึงแหล่งที่มา หรือที่เป็นอยู่ ซึ่งส่งผลต่อเนื่องมาเป็นลำดับ แต่ทั้งหมดทั้งมวลแนวความคิดทั้งหลายควรเป็นความคิดที่เป็นไปเพื่อกุศลกรรม ความดีงาม ไม่ผิดครรลองครองธรรมตามแนวทางของพระพุทธศาสนา ประทีป พีช ทองหลางและคณะ (2561:11) ให้คำจำกัดความของแนวความคิดลักษณะนี้ไว้ว่า คิดเร้ากุศล สามารถใช้ความคิดให้เกิดผลที่ พึงประสงค์ เล็งถึงการคิดอย่างมี เป้าหมาย การคิดพิจารณาที่ทำให้เกิดกุศลธรรม เช่น ปลูกเร้าให้เกิดความเพียร การรู้จักคิดในทางที่ทำให้หายหวาดกลัว ให้หายโกรธ การพิจารณาที่ทำให้มีสติ หรือ ทำให้จิตใจเข้มแข็งมั่นคง เป็นต้น

3. การเป็นมิตรกับปัญหา พุทธปฏิภาณในการที่จะทำให้มนุษย์เข้าใจถึง สาเหตุของความทุกข์และประจักษ์แจ้งถึงแนวทางในการดับทุกข์หรือแก้ปัญหาชีวิต ของตนเองได้ ก็คือ การรู้จักประยุกต์ใช้หลักธรรมมาเป็นส่วนสำคัญตามแบบอย่าง ที่พระพุทธองค์ทรงใช้ปฏิภาณในการออกจากทุกข์ที่เกิดขึ้นทั้งกับตัวพระองค์เอง และ

ส่งผ่านปฏิภาณอันดีงามนั้นไปยังผู้อื่นด้วย ด้วยปฏิภาณนี้เองจะทำให้มองเห็นถึงเหตุที่แท้จริงของปัญหา และก็ด้วยปฏิภาณอีกเช่นกันที่ทำให้มองเห็นถึงวิธีการแก้ปัญหา พุทธปฏิภาณทำให้เข้าใจถึงกระบวนการแห่งความทุกข์ที่เกิดขึ้นในชีวิตและจิตใจ ตั้งแต่จุดเริ่มต้นไปจนถึงจุดสิ้นสุดของความทุกข์อย่างละเอียดและลึกซึ้ง ซึ่งความเข้าใจเช่นนี้จะช่วยเปลี่ยนแปลงวิธีการมองโลก อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความคิดและการกระทำของบุคคลทั้งภายในจิตใจของตนเองและในสัมพันธภาพที่มีต่อผู้อื่นและต่อสรรพสิ่งรอบตัว

การประยุกต์ใช้พุทธปฏิภาณในการดำเนินชีวิตของบุคคลนั้น สามารถปรับใช้ได้หลากหลายรูปแบบด้วยกัน ซึ่งปรับเปลี่ยนไปตามเหตุการณ์และสถานการณ์เฉพาะหน้า กิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในระหว่างการเดินทางชีวิต หากพิจารณาให้ถี่ถ้วนแ่งไปด้วยการยังให้เกิดปัญญาทั้งสิ้น ขึ้นอยู่กับว่าท่านใดจะมองเห็นคุณประโยชน์ในส่วนนั้นหรือไม่ กิจกรรมในการดำเนินชีวิตที่ได้นำเสนอไปนั้น ก็เป็นแนวทางหนึ่งที่จะช่วยให้เกิดการพัฒนามปัญญา เป็นการสะสมประสบการณ์ เพื่อให้เกิดการพัฒนาปฏิภาณของตนให้มีมากขึ้นด้วย อีกทั้งการนำพุทธปฏิภาณไปใช้ทำให้เกิดมุมมอง ความคิดใหม่ ๆ มองเห็นสิ่งเดิมในหลากหลายมิติมากขึ้น ซึ่งส่งผลให้เข้าใจถึงแก่นแท้ หรือสาระสำคัญของประเด็นตามสถานการณ์ในขณะนั้นได้ นำไปสู่ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง เกิดปัญญาคลี่คลายความสงสัย หรือแก้ไขปัญหาที่ประสบอยู่ให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ต้องการได้

บทสรุป

จากการศึกษาพบว่า เมื่อมนุษย์เกิดมาแล้วก็ต้องดำรงชีวิตอยู่ในสังคม เป็นส่วนใหญ่ และจำเป็นที่จะต้องอยู่รวมกันเป็นสังคม ด้วยการที่มนุษย์เป็นสัตว์สังคมนี้เอง จึงหลีกเลี่ยงจากการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นได้ยาก การปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นก็ย่อมเป็นไปในหลายทิศทาง มีความเห็นทั้งขัดแย้งและคล้อยตามกัน บ้างตั้งอยู่บนหลักเหตุและผล บ้างตั้งอยู่บนอารมณ์ของทั้งสองฝ่าย บ้างมีความเห็นที่คล้อยคลื่อนไปจากความจริง การดำเนินชีวิตจึงต้องอาศัยสติปัญญาเป็นหลักการสำคัญเพื่อยึดเป็นแนวทาง

พุทธปฏิภาณจึงเป็นแนวทางในการยึดถือเพื่อเป็นทางดำเนินชีวิตได้อย่างดี เพราะเป็นแนวทางที่มีหลักการ รูปแบบวิธีการ และอุบายกลวิธี ที่รอบคอบ ผ่านการพิจารณาไตร่ตรองอย่างถี่ถ้วนด้วยพระปัญญาของพระพุทธเจ้าอย่างดีแล้ว สามารถยึดถือเพื่อประยุกต์ และปรับใช้ในการดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคล ผ่านการบูรณาการเข้ากับกิจกรรมต่าง ๆ ในชีวิตได้ในทุกเหตุการณ์ ทุกสถานการณ์ และทุกกิจกรรม โดยผู้ศึกษาได้นำเสนอกิจกรรมที่นำพุทธปฏิภาณไปประยุกต์ใช้ได้ ประกอบด้วย กิจกรรมจิตอาสา การสนับสนุนความคิด และการเป็นมิตรกับปัญญา

กิจกรรมจิตอาสา เป็นกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมการพัฒนาปฏิภาณได้อย่างดีเยี่ยม ก็ด้วยบุคคลในแวดวงจิตอาสาล้วนแต่มีพื้นฐานจิตใจที่ประกอบไปด้วยความเมตตา กรุณา และคุณธรรมในด้านอื่น ๆ อีก การเข้าไปอยู่ในสังคมที่แวดล้อมด้วยบัณฑิตเช่นนั้น ย่อมทำให้ได้ซึมซับเอาคุณธรรมต่าง ๆ และสามารถนำมาปรับใช้ในการดำเนินชีวิตได้ อีกทั้งยังได้ยิน ได้เห็น ในสิ่งที่ไม่รู้ไม่ได้รู้ได้เห็น และสิ่งที่รู้ อยู่แล้วให้เข้าใจมากยิ่งขึ้น

การสนับสนุนความคิด คือ การส่งเสริมความคิดทั้งของตนเอง และผู้อื่น ให้มีความเห็นที่ถูกต้อง เข้าใจตามความจริง การนำหลักการพุทธปฏิภาณเข้ามาปรับใช้ส่งผลให้มีการคิดถูกวิธี หรือคิดอย่างมีวิธี และมีระเบียบแบบแผน มีการคิดสืบค้น ภายใต้หลักการของเหตุและผล เป็นไปเพื่อกุศลกรรมทั้งหลาย และละอกุศลกรรม ให้เบาบางลงไป

การเป็นมิตรกับปัญญา คือ มองเห็นปัญหาเป็นเพื่อนคู่คิด เมื่อเกิดปัญหาขึ้น ให้มองปัญหาเหล่านั้นเป็นมิตรที่จะยังให้เป็นการฝึกฝนปัญญาให้พอกพูนขึ้น อย่างมองเห็นปัญหาเป็นศัตรู เมื่อเป็นมิตรกับปัญหาประกอบกับการประยุกต์ใช้พุทธปฏิภาณในการแก้ไขปัญหาแล้ว ก็เปรียบเสมือนมีอาวุธในการสู้รบ พุทธปฏิภาณนี้เองเป็นอาวุธชั้นยอดในการจัดการได้เป็นอย่างดีเยี่ยม กล่าวคือ การรู้จักประยุกต์ใช้หลักธรรมมาเป็นส่วนสำคัญตามแบบอย่างทีพระพุทธองค์ทรงใช้ปฏิภาณในการออกจากทุกข์ ด้วยปฏิภาณนี้เองทำให้มองเห็นถึงที่ไปที่มาของปัญหา ส่งผลให้เข้าไปจัดการกับปัญหาได้อย่างตรงประเด็น

ดังนั้น ทั้งหมดทั้งมวลตามที่น่าเสนอนี้ ถือว่าพุทธปฏิภาณเป็นข้อมูล หรือแนวทางส่งเสริมให้เกิดทัศนคติ หรือความคิดใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น เมื่อนำมาคิด และพิจารณาโดยแยกคายก็จะเกิดปัญญา หรือปฏิภาณไหวพริบขึ้นอย่างฉับไว สามารถมองเห็นปัญหาและหาทางออกได้อย่างรู้เท่าทันกับสถานการณ์ที่เป็นอยู่ แต่ปฏิภาณ เป็นสิ่งที่ไม่สามารถเกิดขึ้นเองได้เลยหากขาดการฝึกฝนทักษะ เรียนรู้ เพิ่มพูนปัญญา อย่างสม่ำเสมอ เนื่องด้วยการสร้างไหวพริบปฏิภาณนั้นเป็นเรื่องเฉพาะบุคคลเท่านั้น และสิ่งสำคัญที่สุด คือ การฝึกฝนตนเองให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพจิตดี สุขภาพจิตดี และสมรรถภาพจิตดี

เอกสารอ้างอิง

- ประทีป พีชทองกลาง, พระบุญทรง ปุณฺณธโร และอาภากร ปัญญา. (2561). กระบวนการและทักษะการปรึกษาเชิงพุทธจิตวิทยา. **ปณิธาน: วารสารวิชาการด้านปรัชญาและศาสนา**, 14 (1), 1-31.
- พระครูปลัดสุวัฒนเมธาคุณ. (2557). บุรณการหลักการพุทธจริยศาสตร์ในการดำเนินชีวิตของคนไทยในสังคมปัจจุบัน. **สถาบันวิจัยญาณสังวร**, 5 (1), 1-10.
- พระพรหมคุณาภรณ์(ป. อ. ปยุตโต). (2556). **พุทธวิถีในการสอน**. พิมพ์ครั้งที่ 18. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์สวดย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2339). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรง พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542**. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- วศิน อินทสระ. (2543). **พุทธปฏิภาณ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : ลิเบอร์ตีเพรส.

- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต). (2559). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 27. กรุงเทพมหานคร: พระพุทธศาสนา ของธรรมสภา.
- สรรเสริญ อินทร์ตน. (2554). ปฏิภาณสร้างฐานชีวิต. **สถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ**, 13 (1), 56-59.